

РОЗДІЛ 5 ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 373.2

Євгенія Дехтяр

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Дехтяр Є. С. Психолого-педагогічні основи поняття колективної взаємодії.

У статті на ґрунті аналізу наукової літератури виокремлено основні підходи науковців до тлумачення поняття колективної взаємодії, розкрито психолого-педагогічні основи окресленого поняття, розглянуто основні теорії колективної взаємодії в соціальній психології і педагогіці.

Ключові слова: взаємодія, колективна взаємодія, міжособистісна взаємодія, соціальна взаємодія, колектив, соціальна компетентність, функції.

Дехтяр Е. С. Психолого-педагогические основы понятия коллективного взаимодействия.

В статье на основе анализа научной литературы определены основные подходы ученых к пониманию понятия коллективного взаимодействия; раскрыты психолого-педагогические основы исследуемого понятия; рассмотрены основные теории коллективного взаимодействия в социальной психологии и педагогике.

Ключевые слова: взаимодействие, коллективное взаимодействие, межличностное взаимодействие, социальное взаимодействие, коллектив, социальная компетентность, функции.

Dekhtyar E. S. Psychological and pedagogical foundations of the concept of collective interaction.

In this article on the analysis of scientific literature basic foundations for definition of the collective interaction are distinguished. The psychological and pedagogical basic of this notion are opened. The basic theories of the collective interaction are considered in social psychology and pedagogy.

Key words: cooperation, collective interaction, social cooperation, social competation, the community, social competation, functions.

Основні нормативні документи в галузі дошкільної освіти (Закон України «Про дошкільну освіту», Концепція розвитку дошкільної освіти до 2017р., Базовий Компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція), Базова Програма «Я у Світі») наголошують на необхідності організації навчально-виховного процесу в освітньому закладі, орієнтованого на цінності гуманізму, співпраці, взаємодії, свободи і відповідальності у вихованні, навчанні і розвитку дитини.

Засобом цих ціннісних орієнтацій стає дитячий колектив як соціальна спільність, що об'єднує дітей спільними цілями, сумісною діяльністю і переживаннями. У колективі дитина входить до певної системи стосунків, що отримала назву колективної взаємодії.

Широкий спектр тлумачень поняття колективної взаємодії як психолого-педагогічного феномену, різноманітні форми її перебігу в різних соціальних середовищах, впливу на особистість, неоднакові гносеологічні засади науковців, які вивчали окреслену проблематику, виокремилися у відповідні напрямки досліджень, які становлять психолого-педагогічні засади колективної взаємодії.

Метою статті є розкрити її теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних основ тлумачення поняття колективної взаємодії.

Провідними для розуміння психологічного змісту поняття колективної взаємодії є погляди видатних психологів: Л. Божович, Л. Венгера, Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Г. Костюка, О. Кочерги, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін., зокрема в дошкільній галузі І. Беха, О. Кононко, Т. Кузьменко, С. Ладивір, А. Леушиної, Г. Люблінської, Т. Піроженко, О. Проскури та ін.

Науковці зазначають, що психічний розвиток особистості відбувається шляхом «соціального привласнення» суспільного досвіду, носієм якого для дитини дошкільного віку передовсім є близькі дорослі, однолітки, поряд з якими вона перебуває. Особливу роль у житті дитини, однолітки відіграють у старшому дошкільному віці, коли цікавість до взаємних дій з ними підвищується як наслідок зростання природної потреби в контактах з рівноправним партнером, з'являється групова диференціація, закладаються основи вміння взаємодіяти в соціумі [3, с. 8].

Важливою характеристикою соціальної ситуації розвитку дитини старшого дошкільного віку є стабілізація взаємин з однолітками, утворення «дитячого суспільства», оформлення дитячої субкультури з притаманною їй територією, правилами співжиття, інтересами, ролями, перевагами, пріоритетними цінностями, соціальним статусом кожного її члена.

Основним вихідним твердженням психології є твердження про те, що особистість можна зрозуміти й розкрити тільки в системі стійких міжособистісних зв'язків, що опосередковуються змістом, цінностями спільної діяльності. Ці міжособистісні зв'язки виявляються в кожному члені колективу і разом з ним утворюють особливу якість спільної діяльності – колективну взаємодію, яка їх опосередковує.

Провідними науковцями в галузі дитячої психології Д. Ельконіним, О. Запорожцем, О. Кононко, Г. Костюком, О. Кочергою, О. Леонтьєвим, Г. Люблінською та ін. розкрито психологічні особливості поняття колективної взаємодії та вказано різні варіанти його тлумачення, а саме: як обміну діями, спрямованого на організацію спільної діяльності, як взаємовпливу, як процесу конструювання міжособистісного простору.

Соціально-психологічний аспект поняття колективної взаємодії розкривають дослідження науковців у галузі соціальної психології, зокрема Г. Андрєєва, Б. Берн, Г. Келлі, Дж. Мід, Т. Парсонс, Дж. Тібо та ін. науковці розглядають поняття взаємодії у єдності з поняттям спільної діяльності і стверджують, що зміст взаємодії, її смислове навантаження розкривається як на рівні окремих контактів і дій, так і в контексті спільної діяльності, яка реалізується за однією з трьох моделей (Табл.1) [1, с. 116].

Таблиця 1.

Моделі колективної взаємодії

Моделі колективної взаємодії		
Спільно-індивідуальна	Спільно-послідовна	Спільно-взаємопов'язана
<i>Кожен учасник здійснює свою частину справи незалежно від інших</i>	<i>Спільне завдання послідовно виконує кожний учасник</i>	<i>Одночасна взаємодія кожного учасника з усіма іншими</i>

Компонентами колективної взаємодії як процесу є фізичний (спільний рух у просторі, спільні дії) і духовний контакти. Тобто організації спільної діяльності властиві такі складники, що характеризують взаємодію як процес: індивіди, які діють, спільні дії, інформаційні зв'язки, взаємовплив, взаємини, взаєморозуміння. Колективна взаємодія у спільній колективній діяльності реалізується у формі організації цієї діяльності, тобто спрямованих на загальний предмет праці спільних дій у колективі. Саме вони зумовлюють необхідність використання основних структурних складових діяльності (цілей, мотивів тощо).

Соціальна психологія виокремила певні теорії взаємодії, кожна з яких намагається розкрити зміст дефініції «взаємодія» і є підґрунтям для з'ясування сутності, особливостей, структури, функцій, ролі поняття колективної взаємодії (Табл.2) [1, с. 121]

Отже, у психологічній літературі поняття колективної взаємодії тлумачиться, по-перше, як обмін діями, спрямований на організацію спільної діяльності, по-друге, як взаємовплив, по-третє, як процес конструювання міжособистісного простору.

Проблема взаємодії хвилює і представників педагогічної думки. Адже педагогічна наука, розглядаючи особистість як головну цінність суспільства, відводить їй роль активного суб'єкта пізнання, спілкування, діяльності і взаємодії [5, с. 3].

Взаємодія як одна із цінностей культури закладає основи життєво важливим способам поведінки й діяльності людини, забезпечує особливості її самореалізації. Засвоєння досвіду взаємодії з однолітками в дошкільному дитинстві підвищує ефективність сумісної колективної діяльності, сприяє формуванню соціальної компетентності особистості дошкільника.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень з проблеми взаємодії (Ю. Бабанський, О. Бодальов, М. Данилов, Ю. Приходько, О. Савченко та ін., зокрема в дошкільній педагогіці – Л. Артемова, І. Бєх, А. Богущ, О. Богиніч, Н. Гавриш, К. Крутії, М. Лісіна та ін.) дозволяє стверджувати, що основою педагогічного процесу є стосунки в колективі, у якому кожний із його членів є активним учасником цього процесу.

Поняття колективної взаємодії як педагогічного явища можна розглядати: в широкому розумінні, як випадковий або умисний, приватний або публічний, довготривалий або короткотривалий, вербальний або невербальний особистісний контакт членів колективу, що сприяють взаємним змінам у їхній діяльності, стосунках, поведінці й установках; у вузькому розумінні, як систему взаємозумовлених дій, що пов'язані циклічною причинною залежністю, за якої поведінка кожного із учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших [4, с. 7].

Теорії взаємодії

Теорія взаємодії	Автори	Головні ідеї теорії
Теорія обміну	Дж.Хоманс П.Блау	– люди взаємодіють, обмінюючись один з одним інформацією – взаємодія ґрунтується на законах і принципах: закон агресії, закон насиченості, принцип зацікавленості, принцип монополії
Теорія атракції	Д.Хайдерс	– люди взаємодіють один з одним, якщо відчують взаємну симпатію, атракцію – взаємодія виникає за умов рівності, схожості, доброзичливості
Теорія символічного інтеракціонізму	Г.Блумер Дж.Мід	– взаємодія є вихідним пунктом будь-якого соціально-психологічного аналізу – особистість формується у взаємодії з іншими людьми – механізмом процесу взаємодії є контроль дій особистості, що має у своїй основі уявлення оточення про людину
Теорія соціальної дії	М.Вебер Т.Парсонс	– широкий контекст діяльності особистості є результатом одиничних дій і елементарних актів, які і утворюють системи дій – елементом акту (одиночної дії) є діяч, інші, норми, згідно з якими організується взаємодія, цінності, яких дотримується кожний з учасників, ситуація, в якій здійснюється дія
Трансакційна теорія	Е.Берн	– розглядає взаємодію через динаміку міжособистісних позицій партнерів – взаємодія є ефективною, якщо трансакції збігаються – показником ефективності взаємодії є адекватне розуміння ситуації, адекватний стиль дії
Теорія конфліктів	С.Парк	– рушійна сила розвитку взаємодії – конкуренція, суперництво, що може привести до конфлікту – взаємодія здійснюється схемою: суперництво, змагання – конфлікт – пристосування – асиміляція – трансформація особистості під впливом контактів
Психоаналітична теорія	З.Фрейд	– компонентами взаємодії є люди, зв'язок між ними, взаємний вплив – людина за своєю природою налаштована на взаємодію, до якої її спонукають потреби в приєднанні, контролі та відкритості
Теорія драматургійного підходу	Е.Гофман	– люди діють як актори, виконують ролі – взаємодія – подібна до театральної п'єси

У контексті педагогічних досліджень проблеми колективної взаємодії особливу увагу приділено її функціям: активізаційна, розвивальна, інтеграційна. У розв'язанні проблеми успішної колективної взаємодії більшість педагогів використовують 3-компонентну класифікацію функцій, яка охоплює: поведінковий, регуляторний і когнітивний компонент, або інформаційний, регуляторний та афективний компоненти.

У дошкільній педагогіці особливу увагу приділено проблемі формування умінь колективної взаємодії у старших дошкільників як основного показника соціальної компетентності, зазначено у Базовому Компоненті дошкільної освіти в Україні, а саме: уміння планувати сумісні дії в колективі, узгоджувати дії, регулювати та оцінювати результат взаємодії [2, с. 14].

Широке коло педагогів-дошкільників тлумачать поняття колективної взаємодії у тісному взаємозв'язку з поняттям колектив, що становить якісний стан групи осіб, які досягли більш високого рівня зрілості і найважливішою ознакою якого є характер взаємозв'язків між його членами.

Отже, поняття «взаємодія» є вихідною категорією, тлумачення якого здійснюється відповідно до його психолого-педагогічних основ. У психології колективна взаємодія визначається як інтегруючий людські спільноти (колектив) чинник та позначається поняттям «міжособистісна взаємодія». Соціальна психологія оперує терміном «соціальна взаємодія», що становить систему соціальних дій членів соціальної спільноти і виражає характер і зміст стосунків між членами колективу. Педагогіка визначає колективну взаємодію як процес впливу членів колективу один на одного, що детермінує їх взаємозумовленість і взаємозв'язок.

Аналіз досліджень зазначених галузей науки дозволив дійти висновку, що розв'язання проблеми організації продуктивної взаємодії старших дошкільників з однолітками в колективі, формування умінь колективної взаємодії сприятиме подоланню егоцентричної позиції особистості та підсиленню індивідуальних можливостей старших дошкільників у колективній діяльності.

Література

1. Андрєєва Г. Соціальна психологія: [підручник] / Г. Андрєєва. – К., 2005. – 304 с. 2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. кер. А. М. Богуш. – К., 2012. – С. 13–15. 3. Бєх І. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості / І. Бєх. // Директор школи – 2002. – № 6. – С. 8–10. 4. Колесник О. Міжособистісна взаємодія учасників навчально-виховного процесу: суть, типи, функції, перешкоди / О. Колесник // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LVI – Слов'янск, 2011 – С. 5–8. 5. Сухомлинський В. Колектив як знаряддя виховання / В. Сухомлинський // Сільська школа України – 2004. – № 10. – С. 1–6.

УДК 159.9.018.7

Геннадій Дьяконов

ДВЕ СТРАТЕГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДИАЛОГА В УКРАИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Дьяконов Г. В. Дві стратегії дослідження діалогу в українській психології.

У статті розкриваються дві стратегії дослідження діалогу в українській психологічній науці: діяльнісно-генетична (втілена у роботах представників наукової школи Г. Костюка) і поступково-онтологічна (реалізована в працях наукової школи В. Роменця).

Ключові слова: діалог, діалогічний підхід, діяльнісно-генетична стратегія, розвиток і саморозвиток особистості.

Дьяконов Г. В. Две стратеги исследования диалога в украинской психологии.

В статье раскрываются две стратегии исследования диалога в украинской психологической науке: деятельностьно-генетическая (воплощенная в работах представителей научной школы Г. Костюка) и поступково-онтологическая (реализованная в трудах научной школы В. Роменца).

Ключевые слова: диалог, диалогический подход, деятельностьно-генетическая стратегия, развитие и саморазвитие личности.

Dyakonov G.V. Two strategies study of dialogue in ukrainian psychology.

In the article two strategies of research of dialog open up in Ukrainian psychological science: activity-genetics (incarnate in works of representatives of scientific school of G.S.Kostyuk) and actionally-ontological (realized in labours of scientific school of V. A. Romenec).

Key words: dialogue, dialogic approach-genetic strategy, development and selfdevelopment of personality.

В последние годы в украинской психологии активно изучаются многообразные проблемы социально-культурной детерминации психики и гуманитарно-нравственного формирования личности. Исследование этих проблем осуществляется в контексте тенденций развития мировой психологии и в логике закономерностей становления украинской психологической науки.

Одна из важнейших закономерностей развития украинской психологии состоит в том, что в последние годы в отечественной науке сложились фундаментальные предпосылки для исследования психологии диалога и диалогического подхода в психологической науке и практике.

Целью работы является анализ предпосылок и оснований развития диалогического подхода в работах выдающихся украинских психологов, которые заложили фундамент психологии диалога в отечественной науке.

Теоретический анализ показывает, что развитие представлений о психологии диалога в украинской психологической науке глубоко и органично связано с двумя направлениями исследований – деятельностьно-генетической стратегией (научная школа Г. Костюка) и поступково-онтологической стратегией (научная школа В. Роменца).

Научное творчество Г. Костюка столь глубоко и многогранно, что закономерно приводит к мысли об актуальности анализа соотношения его деятельностьно-генетических идей и с эмпирико-практических исследований с представлениями психологии диалога и с изучением возможностей развития диалогического подхода в психологической науке и практике.

В работах современных исследователей творчества выдающегося психолога [3; 8; 9; 13; 14] осуществляется анализ фундаментальных особенностей его научной системы, который